

לשוננו לעם

עורך: חיים א' כהן

מתוך

כרך נג, תשס"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מנחם צבי קדרי

משפט ופעולה

ברכיהו ליפשיץ, משפט ופעולה – מונחי חיוב וקניין במשפט העברי,
מוסד ביאליק, ירושלים תשס"ב, 272 עמ'

מאלף הוא העיון בספרו של מומחה במשפט העברי המנסה להעמיד את קביעותיו (לרבות חידושיו) בתחום הקניין על עקרונות שיש להם נגיעה עם הלשון. חבל שלא כל מה שיש לו מגע עם הלשון הוא אכן נושא למחקר בלשני. אכן המחבר שואל בכנות (עמ' 9) האם לא החליקה מחשבתו "במדרון המפתה" של האטימולוגיה. שאלה זו יש מקום לשאול וגם יש להשיב עליה: מדובר בספר הזה הרבה באטימולוגיה, אלא שלא בדרכי העבודה המקובלות במקצוע זה. מה שנותר מהעיסוק באטימולוגיה בדרכים עצמאיות, ואפילו נועזות, שוב אינו בגדר בלשנות אלא שעשוע לשון שרגילים לכנותו בשמות שונים כגון "אטימולוגיה עממית".

לכאורה יש משום אתגר לראות כיצד המחבר מצליח לבנות גשר בין תחומי מדע שונים ובייחוד בין מדע המשפטים לבלשנות. כנקודת מוצא הוא מזכיר עבודות מוקדמות, שלו ושל אחרים, המסתמכות על עקרון הכריתה והניתוק כיסוד ליחסים משפטיים חדשים (עמ' 20, הערה 4).

בעיני בלשנים מוזרה היא ההנחה שמספר רב של שורשים הנחשבים בדרך כלל רחוקים זה מזה ואף משתייכים לשדות סמנטיים מרוחקים זה מזה הם בסופו של דבר בני מוצא אחד. בלקסיקוגרפיה השמית, ובכלל זה במילונות העברית, מקובל לייחד ערך נפרד במילון לכל שורש שיש לו לכאורה משמעות משלו. מילונים אלו אינם מוכנים לצרף זה לזה אפילו שורשים שיש בהם שני עיצורים משותפים ושניכרת קרבה סמנטית מסוימת ביניהם (כגון השורשים פרד, פרז, פרק, פרש). כל אחד מן השורשים הללו קובע ערך לעצמו ולכל אחד מהם נקבעת משמעות מובחנת יפה לעצמה.

אי אפשר להתעלם משפע הרעיונות וההצעות לפתרון בעיות פרשניות בכתובים ובמאמרי חז"ל העולים מכל עמודי הספר ומכל ההערות הרבות שבהם. האם אין בכל העושר הזה יתרון מהאמירה השכיחה "סתום"

שבמילונים המקראיים? במקום להסתפק במשיכת הכתף "לא ידוע", אנו מקבלים כאן פירושים סבירים שיש בהם כדי ליישב קושיות בכתובים ובמאמרי חז"ל רבים. היתרון שבהם נובע מכך שברוב המקומות הסתומים האלה אין בידי המילונות המקראית או התלמודית הצעה שכנגד; לעתים המילונאים מסתפקים בהבאת דברי דרוש "כדי שלא להוציא את הנייר חלק". ובכן היכן התקלה? ההתנגדות לפירושים ולהצעות עולה בשלב ההכללה וההפשטה: מהפתרונות המרובים עולה תמיד קשר כלשהו, גם אם בדרכים עקלקלות, עם חידושי של המחבר, והוא התכונה הסמנטית של ההפרדה, של ההבדלה. זו הייתה העילה להבאת הפעלים המרובים בספר.

להזגמת דרך עבודתו של המחבר נעיין כאן בערך מילוני אחד בחיבור: בערך "דרש" נרשמו המשמעויות האלה: 1. קניין: דרשה צמר ופשתים (משלי לא, יג); ובהערה יש הפנייה לראב"ע: "דרשה – לקנות". לבירור הדברים נסתפק כאן בקטע זה בלבד מדברי המחבר: האם לדעתו פירושו של דבר, שכל משמעות שבהקשר יכולה ממילא ליהפך למשמעותו הכללית של השורש? האם כל מקרה הקשר עשוי להיחשב כמשמעותו המופשטת והרחבה של השורש כולו? האם אין הקשרים והשאלות (מטאפורות) בשימושי כל לשון חיה, כשהדוברים הכותבים מבינים את הכוונה בלא שיזדקקו לשנות את ידיעתם במשמעותו של השורש בדרך כלל?

במקרה זה של **דרש** רושמים המילונים משמעויות שונות, ואיש מהם לא חשב על 'קניין'. לדוגמה, ב"אוצר לשון המקרא"¹ נרשמו משמעויות אלו: 1. השתדל למצוא, חיפש (משלי לא, יג); 2. חיפש נידח על מנת לאספו; 3. דאג לטובתו או לרעתו של מישהו; 4. בדק, חקר; 5. שאל; 6. עבד לה; 7. תבע. אף אחת מן המשמעויות הללו אינה מגיעה אל 'קניין' בכלל ואין מעלים על הדעת הבדלה וניתוק כפי שהמחבר מבקש.

בכל הערכים שהובאו בספר נמצא מקום אחד שאפשר לקשור אותו לתחום הסמנטי של הקניין, אלא שהשדה הזה לא תואר כאן כפי שבלשן היה אמור לבנות אותו, משום שהמאמץ הרב שהושקע בספר לא הופנה כלל לבניית השדה הסמנטי של הקניין (אם בלשון המקרא, אם בלשון חכמים, אם בלשון הפוסקים, אם בעברית של ימינו), אלא להצדקת שיוכם של הפרטים הנדונים לתחום הסמנטי של הקניין בלבד. לשם כך נכתב המבוא הקצר שהערות ארוכות שנסתפחו אליו הרחיבוהו במידה ניכרת. בהערות האלה הובאו פרטים מתחומי מדע שונים, ובהם מתגלים רוחב ידיעתו ועומק הבנתו של המחבר בתחומי המדע השונים: חקר התלמוד, פילוסופיה, בלשנות כללית

1. אוצר לשון המקרא, בעריכת ש"ל לוינסטם ו'י בלאו, ב, ירושלים תש"ך, עמ' 328–329. ב"אוצר לשון המקרא מאל"ף עד תי"ו" (שבהכנה לדפוס) נכלל הערך בלא שינוי.

ובלשנות עברית וחקר הלשונות השמיות. מכל התחומים האלה מובאות ראיות לכאורה בשפע, עד שאפשר לראות בהערות מקור מידע מעניין במדעי היהדות. אין ספק, בהן לעצמן יש עניין רב.

כללו של דבר: הנתונים הרבים בשדה המילונות העברית, ובהם חידושים חשובים שנסקרו בעבודה זו, לא הגיעו לכלל הארה מאלפת בעלת חשיבות מבחינה בלשנית. חבל לתת לאוצר בלתי מנוצל זה להישכח, ועל כן כדאי לחשוב על הטלת עבודה אינטגרטיבית חדשה על תלמיד או על חוקר צעיר בתחום הבלשנות העברית (ובלבד שיש לו גם השכלה במשפט העברי) כדי לבנות את השדה הסמנטי של הקניין בלשון המקרא, בלשון חכמים, בלשון ימי הביניים ובעברית של ימינו (כל תחום בנפרד) – הכול בדרכי העבודה של הבלשנות העברית.

הידעת?

הלך רוח ונפש

בעבר קבעה האקדמיה שהמילה **הלך** בצירופים **הלך-נפש** ו**הלך-רוח** שתי צורות לה, אחת לכל צירוף: **הלך נפש** לעומת **הלך רוח**. הראשון, **הלך נפש**, מתקיימת בו צורתו כפי שהוא במקרא: "טוב מראה עינים מהלך-נפש" (קהלת ט, ו; **הלך** – כאן צורת מקור נטוי והקמץ קמץ קטן הוא במילה המוקפת), אולם השני, שהוא צירוף שנתחדש בעברית החדשה, הפקיעה אותו החלטת האקדמיה מזיקתו לצירוף המקראי והעמידה אותו במבטאו הרווח בצירוף: **הלך רוח**. אף קבעה שהלך בצירוף זה שם עצם במשקל **פֻעַל** (דוגמת **דָּבַש**), והריבוי לפיכך **הִלְכֵי רוח** (לבריור הדברים ביתר הרחבה ראה לשוננו לעם, מב [תשנ"א] ד, עמ' 152).

שינוי בהחלטה זו בא בישיבה רנ"ז של מליאת האקדמיה (מיום י' באייר תשס"ב, 22 באפריל 2002) משנקבע לבטל את ההבחנה הזאת ולקיים בשני הצירופים את שתי הצורות: **הלך נפש** – **הלך נפש**; **הלך רוח** – **הלך רוח**. בין כך ובין כך צורת הריבוי היא: **הִלְכֵי נפש**, **הִלְכֵי רוח**.